

Mateja Jeraj*

Obračun z liberalno mislečimi skupinami in posamezniki po drugi svetovni vojni

Pripadnikom liberalnih krogov in tistim, ki so jim bili blizu po izrazito jugoslovanski usmerjenosti, njihovega političnega prepričanja pa vselej ni mogoče natančno opredeliti, so sodili na dveh povojnih političnih procesih – božičnem in Nagodetovem. Na prvem, decembra 1945, so se poleg pripadnikov katoliškega tabora znašli tudi politični voditelji, člani in simpatizerji predvojnih liberalnih strank in skupin ter pripadniki njihovih vojaških formacij. Slovenski liberalni tabor je bil razcepljen na številne stranke in skupine z različnimi stališči *»do demokracije in fašizma, do parlamentarizma in diktature, do delavskega gibanja in komunistov, do slovenstva in jugoslovanstva, do državne ureditve in ustavnega sistema, centralizma, avtonomizma, federalizma; mnoge skupine pa so ločile tudi čisto osebne zamere in konflikti.«*¹ Obsojeni na drugem procesu, poleti 1947, so bili še veliko bolj heterogeni; večinoma so bili liberalno usmerjeni, nekateri pa še to ne. Vsi pa so priznavali kontinuiteto jugoslovanske države in podpirali njeno vojsko, ki jo je vodil Draža Mihailović, oziroma *»Mihailovićevo gibanje«*; niso ga poimenovali po kralju, ampak po oficirju, *»ki je bil znan kot borec proti korupciji, čaršiji in dvorni kamarili«*, s čimer so želeli poudariti, da si želijo novo, politično, ekonomsko in socialno preurejeno Jugoslavijo.² Skupno jim je bilo tudi zavzemanje za boj proti okupatorju ob naslonitvi na protifašistično koalicijo, le da so bili pripadniki in simpatizerji liberalnih strank bolj naklonjeni zahodnim zaveznikom, Nagodetova skupina pa Sovjetski zvezi. Glede na obliko odpora pa niso bili enakih misli. Nekateri so zagovarjali dejaven, drugi pasiven odpor. Sprva so bili večinoma naklonjeni povezovanju z vsemi strankami in skupinami, tudi s komunisti in Osvobodilno fronto (OF), sodelovanje z vsemi tistimi, ki so se povezovali z okupatorjem, pa so odločno zavračali.

* dr. Mateja Jeraj, Arhiv Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, mateja.jeraj@gov.si

1 Melik, *Slovenski liberalni tabor*, str. 23.

2 SI AS 1931 RSNZ SRS, Proces Nagode (odslej SI AS 1931), t. e. 568, Stanko Dimnik: Moji doživljaji okupatorske dobe.

Konca vojne pa, razen tistih, ki so se vključili v partizansko gibanje (Boris Furlan, Metod Pirc, Ljubo Sirc), niso pričakali v družbi »zmagovalcev«. Tega slovenski komunistični voditelji liberalnim skupinam nikakor niso dovolili. Že januarja 1942, ko pogajanja za vstop nekaterih skupin v OF še niso bila zaključena, je Boris Kidrič napovedal, »da se bo pričel oster boj zoper 'jugoslovenstvo'«. ³ Zato do vstopa mlajše generacije liberalcev v OF ni prišlo (Nova Jugoslavija), Nagodetova Pravda pa je bila iz nje kmalu izključena. Komunisti po vojni nikakor niso nameravali deliti oblasti z nikomer. Zato so v vojnih letih poskrbeli, da nobena skupina, ki ni bila pripravljena v celoti sprejeti političnega in vojaškega vodstva Komunistične partije (KP), v OF ni mogla delovati, dejavnost izven nje pa je bila proglašena za izdajalsko dejanje. ⁴

Po vojni je bilo jugoslovansko komunistično vodstvo zaradi zahtev zahodnih zaveznikov v letu 1944 prisiljeno skleniti sporazum z londonsko emigrantsko vlado, a ga je pojmovalo kot »prehodno kratko etapo«, ki ne sme preprečiti utrjevanja nove oblasti. ⁵ Zaradi ohranjanja iluzije sporazumnega delovanja so sicer začasno dopustili obnove delovanja predvojnih političnih strank, ki so se po 25. avgustu 1945, ko je bil sprejet Zakon o društvih, prireditvah in drugih javnih shodih, sicer lahko registrirale, a je partija storila vse, da opozicija na volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1941 ni imela možnosti za zmago. ⁶ Po razglasitvi republike in mednarodnem priznanju v letu 1946 pa je KP odkrito pokazala, da želi nadzirati vse dogajanje v državi. ⁷

V Sloveniji so bili pogoji za opozicijo slabši kot v drugih delih Jugoslavije. Komunistični voditelji so presodili, da je OF, ki je uspela poenotiti pripadnike različnih skupin in svetovnih nazorov, postala tako močna organizacija, da bo lahko nadomestila vse dotedanje politične stranke. Zato so izključili možnost vsakršne politične konkurence, ⁸ boj proti t. i. »reakciji« pa proglasili za eno najpomembnejših nalog. S pojmom »reakcija« pa niso označevali le tistih, ki so se vključili v oborožen boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju (NOG), ampak vse, ki so nasprotovali takojšnjemu oboroženemu odporu in podpirali »politiko čakanja«, pa tudi takšne, ki se v NOG niso hoteli ali pa smeli vključiti, ker se niso strinjali s komunistično ideologijo in njenimi metodami boja za oblast. Za tovrstne skupine so uporabljali tudi izraz »sredina«. ⁹ Ta naj bi »v svrhu ohranjanja stanovskih koristi« posredno podpirala »reakcionarne elemente«, ki so s svojim »zločinskim delovanjem« ob sodelovanju z okupatorjem »skušali ustvariti pogoje za prevzem oblasti po uničenju narodnoosvobodilnega gibanja«. ¹⁰

3 Ude, *Notranja fronta*, str. 20. Ude je ta članek, naperjen proti »jugoslovanstvu« Mihailovičevih pristašev, napisal na Kidričevo prošnjo. Prvič je bil objavljen spomladi 1942 v ciklostiranem *Slovenskem zborniku*.

4 Mally, *Slovenski odpor*, str. 306.

5 SI AS 1487, CK KPS, t. e. 10, Pismo Edvarda Kardelja Centralnemu komiteju KPS, 29. 7. 1944.

6 Šteiner, *Zakonska podlaga za volitve*, str. 90.

7 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 370.

8 Gabrič, *Ljudska fronta*, str. 847.

9 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 291.

10 SI AS 1931 RSNZ SRS, Božični proces (odslej SI AS 1931), t. e. 535, Sodba, str. 32–33.

Kljub šibkosti vidne opozicije pa je na volitvah v ustavodajno skupščino 11. novembra 1945 v Sloveniji za Ljudsko fronto glasovalo v povprečju manj volivcev kot v drugih delih države. Za neuspeh so jugoslovanski politični voditelji okrivili slovensko partijsko vodstvo. Edvard Kardelj mu je očital nacionalizem in pomanjkanje revolucionarne odločnosti, zaradi česar naj bi preblago nastopali proti nekdanjim nasprotnikom, se pretirano držali »črke zakona« in premalo poudarjali vlogo partije v OF. V slovenski partiji naj bi bilo premalo predstavnikov delavskega razreda in preveč tistih iz meščanskih vrst, vzrok za takšno stanje pa je videl v predvojnem obdobju, ko naj bi se v KP včlanjevali predvsem intelektualci.¹¹ Verjetno so tudi takšne kritike pripomogle k temu, da je bil obračun s praviimi in namišljenimi političnimi nasprotniki, zlasti s predstavniki meščanstva in inteligence, še posebej oster. Vrstili so se sodni procesi, ki so v celoti ali deloma delovali kot politični kazenski postopki proti posameznikom ali skupinam, ki so nasprotovali vladajočemu režimu, lahko pa so služili tudi kot sredstvo za kazenski pregon morebitnih nasprotnikov in za zastraševanje drugače mislečih. Vseh obsojenih na procesih ni mogoče izenačevati. Vojni zločinci, dejanski kolaboracionisti, izdajalci, vojni dobičkarji, špekulanti in člani skupin, ki so skušale rušiti obstoječo družbeno ureditev s terorističnimi dejanji, so zares zakrivali očitana dejanja, drugi, med njimi je bilo še posebej veliko duhovnikov in pripadnikov t. i. meščanske opozicije, pa ob upoštevanju normalnih standardov kazenskega prava ne bi bili obsojeni.¹²

Božični proces

Na prvem velikem slovenskem političnem procesu, ki je potekal pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani od 19. do 23. decembra 1945 (od tod tudi poimenovanje »božični proces«), je bilo obtoženih 34 oseb. Poleg petih duhovnikov in petnajstih pripadnikov Slovenske legije, vaških straž, prostovoljne protikomunistične milice in slovenskega domobranstva je bilo obtoženih še štirinajst takšnih, ki bi jih lahko uvrstili v liberalni tabor. To so bili voditelji, člani ali simpatizerji liberalno usmerjenih strank in njihovih vojaških formacij. Večina jih je bila obtoženih, da so bili v času sovražne okupacije idejni pobudniki, propagandisti, organizatorji in člani »izdajalskih organizacij«, ki so združene v t. i. redno jugoslovansko vojsko pod vodstvom Draže Mihailovića sodelovale v borbi proti osvobodilnemu gibanju. Širili naj bi lažno propagando, pridobivali nove borce protipartizanskih oboroženih formacij, delovali v četniških in okupatorjevih tajnih obveščevalnih službah, organizirali vohunsko mrežo, ovajali okupatorjevi policiji somišljenike osvobodilne fronte in odredjali množične pokole aktivistov osvobodilne fronte, ki naj bi jih pod krinko »črne roke« izvajali posebni oddelki slovenskega domobranstva.

11 Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 319; Gabrič, *Preganjanje političnih nasprotnikov*, str. 861.

12 *Enciklopedija Slovenije* 9, Politični sodni proces, str. 94–95.

Posameznikom so očitali, da so sodelovali v okupatorjevi upravi in delali za okupatorja kot podjetniki, nekateri iz katoliškega tabora pa so bili obtoženi tudi sodelovanja pri številnih posameznih zločinih – umorih, mučenjih itd.¹³ S sodbo z dne 23. decembra 1945¹⁴ jih je bilo sedemnajst obsojenih na smrt (pet z obešenjem, dvanajst z ustrelitvijo), trije so bili obsojeni na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom, ostali pa na zaporne kazni od 1 do 18 let. Eden je bil oproščen. Na smrt obsojeni so trajno izgubili vse politične in državljanske pravice, drugim so bile te pravice odvzete za določen čas (od 5 do 10 let), premoženje pa jim je bilo zaplenjeno. Na sodbo so se pritožili tako javni tožilec kot obtoženci, a je Vrhovno sodišče federalne Slovenije v Ljubljani 8. februarja 1946 vse pritožbe zavrnilo.¹⁵ Je pa Prezidij Ljudske skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) 12. marca 1946 pomilostil enajst tistih, ki so bili obsojeni na smrt z ustrelitvijo. Smrtna kazen zanje je bila nadomeščena s kaznijo 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom.¹⁶

Člani »liberalne skupine«¹⁷ so bili v obtožnici in sodbi navedeni na prvih štirinajstih mestih: **dr. Janko Köstl** (1906–1995), pravnik, rojen v Gorici; pred fašizmom se je umaknil v Ljubljano, kjer je leta 1930 doktoriral. Bil je pomočnik direktorja Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani in tajnik Zveze društev privatnih nameščencev. Do leta 1934 je bil član Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), potem pa se je pridružil simpatizerjem tedaj prepovedane Narodne radikalne stranke, ki so se zbirali okrog lista Slovenska beseda in društva z istim imenom. Obsojen je bil na smrt z ustrelitvijo, a mu je bila kazen znižana na 20 let zapor. Na prostost je prišel 28. novembra 1953.¹⁸ **Dr. Branko Vrčon** (1907–1990), pravnik, publicist, časnikar in prevajalec, rojen v Dobravljah na Vipavskem, je študiral pravo v Padovi in leta 1932 promoviral. Zaradi fašističnega preganjanja se je 1933 preselil v Maribor, leta 1935 pa v Ljubljano, kjer se je zaposlil v zunanjepolitičnem uredništvu dnevnika *Glas naroda*, po opravljenem tečaju na Akademiji za mednarodno pravo v Haagu pa pri liberalnem dnevniku *Jutro*. Bil je član primorskih emigrantskih društev in eden od voditeljev Mladine JNS. Italijanske okupacijske oblasti so ga zaradi dezerterstva poslale v disciplinski bataljon v Livorno, nemške pa na prisilno delo v Ribnico. Leta 1944 je skušal na Primorskem organizirati t. i. sredinsko gibanje zunaj OF. Obsojen je bil na smrt z ustrelitvijo, pozneje pomiloščen, kazen pa mu je bila zmanjšana na 20 let zapor. 17. aprila 1953 je bil pogojno izpuščen.¹⁹ **Dušan Verbič**

13 SI AS 1931, t. e. 535, Obtožnica.

14 SI AS 1931, t. e. 535, Sodba Okrožnega sodišča v Ljubljani, 23. 12. 1945.

15 SI ZAL LJU 85, Okrožno sodišče Ljubljana (odslej SI ZAL LJU 85), t. e. 322, Sodba Vrhovnega sodišča federalne Slovenije, 8. 2. 1946.

16 SI AS 1931, t. e. 535, »Obsojenci iz takozvanega božičnega procesa«.

17 Podatki o obsojenih so povzeti po SI AS 1931, t. e. 535, Sodba Okrožnega sodišča v Ljubljani z dne 23. 12. 1945, »Obsojenci iz takozvanega božičnega procesa«. Posebej so v opombah navedeni le dodatni podatki.

18 Vodušek Starič, »*Dosje*« *Mačkovšek*, str. 42; *Spominski almanah*, str. 297.

19 *Primorski slovenski biografski leksikon* 17, Vrčon Branko, str. 276–277; *Enciklopedija Slovenije* 14, Vrčon Branko, str. 375.

(1910–1989), pravnik, rojen v Ljubljani, uslužbenec pivovarne Union, je bil član vodstva Mladine JNS. Obsojen je bil na 10 let zavora, 1. novembra 1946 pa je bil izpuščen. **Dr. Branko Alujevič** (1909–1992), Hrvat,²⁰ pravnik, rojen na Visu, je leta 1932 doktoriral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Zaposlen je bil kot pravni referent na Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani. Med vojno je bil predsednik Pokrajinske delavske zveze, v katero se je poleti 1941 preoblikovala prejšnja Delavska zbornica. Bil je član banovinskega odbora Mladine JNS in je med vojno sodeloval v Mihailovičevem gibanju. Obsojen je bil na smrt z ustreliitvijo, pomiloščen, kazni mu je bila spremenjena v 20 let zavora. Na prostost je prišel 30. decembra 1952.²¹ **Ivan Marinčič** (1903–1962), gradbeni tehnik, rojen v Logu pri Vrhniki, brat Rudolfa Marinčiča, obsojenega na smrt na t. i. kočevskem procesu. Bil je član Mladine JNS. Obsojen je bil na 15 let zavora, izpuščen pa 28. novembra 1954. **Inž. Stanko Dimnik** (1891–1980), dipl. gradbeni inženir, statik, šolnik, pisec planinskih in zgodovinsko tehnoloških razprav, rojen v Postojni; leta 1910 se je vpisal na gradbeni oddelek Tehnične visoke šole na Dunaju, bil med prvo svetovno vojno poslan na vzhodno bojišče, diplomiral leta 1920. Poučeval je na Tehniški srednji šoli in na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Sodeloval je pri gradnji ljubljanskega Nebotičnika, mostov, šolskih, tovarniških in drugih poslopij. Med vojno se je opredelil za Mihailovića. Zadnje leto vojne so ga zaprli Nemci. Obsojen je bil na 12 let zavora, 3. marca 1951 pa je bil pogojno izpuščen.²² **Milivoj Lajovic** (1886–1964), rojen v Vačah pri Litiji, je leta 1921 v Ljubljani ustanovil podjetje Saturnus, ga po štirih letih prodal in potem v Litiji ustanovil Tovarno kovinskih izdelkov.²³ Bil je pripadnik liberalne stranke, dejaven v Sokolu. Obsojen je bil na 8 let zavora, 1. novembra 1946 pa je bil izpuščen.²⁴ **Djoko Vujošević** (1900–?), Črnogorec, bivši aktivni major jugoslovanske vojske, rojen v Podgorici v Črni gori; jugoslovanski nacionalist, kot aktivni oficir pa strankarsko ni bil opredeljen. Po vrnitvi iz vojnega ujetništva v letu 1943 je vzpostavil stike s slovenskimi in srbskimi četniki ter z dr. Antonom Krošlom, enim od voditeljev Narodne legije. Deloval naj bi predvsem na Primorskem in v Trstu. Obsojen je bil na smrt z ustreliitvijo, pomiloščen; kazni mu je bila spremenjena v 20 let zavora, odpuščen pa je bil 30. decembra 1952. **Dr. Vladimir Kukman** (1902– ?), pravnik, rojen v Gradcu v Avstriji; leta 1926 doktoriral na Pravni fakulteti v Gradcu. Bil je sekretar kraljevske banske uprave Dravske banovine v Ljubljani in sooblikovalec pravnih predpisov. Med vojno je bil svetnik Pokrajinske uprave. Edini se je lahko zagovarjal s prostosti. Kot ostali je bil tudi on obtožen različnih »zločinskih« dejanj, a je bil 23. decembra 1945 oproščen z obrazložitvijo, da z nasprotniki

20 Narodnost je navedena le v primeru, da obsojeni ni bil Slovenec.

21 Vodušek Starič, »Dosje« Mačkovšek, str. 52; Spominski almanah, str. 263.

22 *Primorski slovenski biografski leksikon* 4, Dimnik Stanko, str. 287–288.

23 Podjetje se je pozneje preimenovalo v Tubo in se leta 1979 preselilo v Ljubljano. V lasti družine Lajovic deluje še danes.

24 Lajovic, *Med svobodo in rdečo zvezdo*, str. 14, 16, 17, 30, 81; *Glas Slovenije/Sidney, Predstavitev podjetja Lajovic*.

NOG ni imel »stikov političnega značaja«, podatki preiskave pa naj ne bi »doprinesli ničesar, kar bi obtoženčev zagovor zavračalo«. **Inž. Jože Rus** (1904–1992), elektrotehnik in politik, rojen v naselju Hrib – Loški Potok, diplomiral na Tehnični visoki šoli v Pragi. Leta 1934 je bil med ustanovitelji inženirske sekcije Narodne odbrane, leta 1937 pa je postal predsednik Mladine JNS za Dravsko banovino. Med okupacijo je bil predsednik Nove Jugoslavije. Obsojen je bil na 10 let zavora, na prostost pa je prišel leta 1951.²⁵ **Franc Juvan** (1906–1985), knjigovodja, rojen v Šmartnem pri Litiji, je bil član vodstva Mladine JNS. Nekaj časa je deloval v Državni obveščevalni službi Jugoslovanske vojske v domovini (DOS), zaradi česar ga je aretiral gestapo in poslal na prisilno delo. Obsojen je bil na 20 let zavora, 30. decembra 1952 pa je bil izpuščen. **Pavle Kovač** (1896–?), rojen v Šentjanžu na Dolenjskem, žandarmerijski narednik v pokoju, je bil član DOS-a in nekaj časa načelnik njenega mestnega poveljstva za Ljubljano, služil pa je tudi pri »železniški policiji v Postojni«. ²⁶ Septembra 1944 ga je aretiral gestapo in poslal na prisilno delo. Na božičnem procesu je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo, potem pomiloščen, kazni pa mu je bila zmanjšana na 20 let zavora. Izpuščen je bil 28. novembra 1955. **Miroslav Matelič** (1897–1984), trgovec, rojen v Boštanju ob Savi, je bil pristaš Mihailovičevega gibanja. Poleg delovanja v Sokolski legiji naj bi imel stike tudi z italijansko policijo, po njegovih besedah le zato, da bi nekaterim priskrbel osebne dokumente. Obsojen je bil na smrt z ustrelitvijo; po pomilostitvi mu je bila kazni zmanjšana na 20 let zavora. Izpuščen je bil 29. decembra 1953. **Ivan Tonja** (1899–1984), upravnik prometa Poštne hranilnice, rojen v Ljubljani, se je leta 1940 včlanil v Mladino JNS. Obsojen je bil na 20 let zavora in pogojno izpuščen 15. oktobra 1954.

Med obsojenimi iz liberalnih vrst je bilo torej največ predstavnikov Mladine JNS, ki je bila v Sloveniji kot podmladek stranke ustanovljena leta 1936. V letu 1941 se je preimenovala v Novo Jugoslavijo,²⁷ s čimer je želela pokazati, da je samostojna politična organizacija z lastnimi pogledi na prihodnost. Sestavljali so jo pripadniki mlajših generacij JNS in je predstavljala nekakšno levo krilo stranke. Ves čas so jo vodili večinoma isti ljudje, med njimi tudi Jože Rus (predsednik), Branko Vrčon (podpredsednik), Franc Juvan (po nekaterih navedbah naj bi bil eden od tajnikov) in Dušan Verbič (blagajnik), Branko Alujevič pa je bil pred vojno član banovinskega odbora Mladine JNS, a naj bi se pozneje od te organizacije oddaljil. Ivan Tonja, ki je bil sprva blizu krogom iz »stare« JNS, pa se je med vojno priključil mlajšim članom stranke.²⁸ Nova Jugoslavija se je vzemala za aktiven upor proti okupatorju in navezovala stike s Črtomirjem Nagodetom

25 *Enciklopedija Slovenije* 10, Rus Jože, str. 332.

26 Morda je bila mišljena skupina, ki je delovala v sestavi Slovenskega domobranstva in je bila zadolžena za varovanje železniških prog Ljubljana–Rakek in Grosuplje–Kočevje.

27 V literaturi in dokumentih se pojavljajo tudi nazivi Omladina JNS (OJNS), Mlada Jugoslavija, Mlada JNS.

28 SI AS 1931, t. e. 535, Vrčon Branko: Moje delo pred in med okupacijo.

in njegovo Pravdo,²⁹ o morebitnem sodelovanju pa se je poleti 1941 pogovarjala tudi s predstavniki OF, predvsem z Borisom Kidričem in Josipom Rusom, a se za vstop vanjo ni odločila. Kot zagovornica kontinuitete kraljevine Jugoslavije se ni mogla strinjati s tretjo izmed Temeljnih točk OF, ki je določala tudi pravico slehernega naroda do samo-odločbe. Motili so jo tudi po njenem mnenju preveč revolucionarni cilji OF, čeprav se je tudi sama zavzemala za politične in gospodarske spremembe. Pozno jeseni je postalo jasno, da do sporazuma z OF ne bo prišlo. Decembra 1941 je Nova Jugoslavija začela izdajati svoje glasilo *Zarja svobode* in v njem objavila svoj program.³⁰ Branko Vrčon je njene načrte za prihodnost predstavil takole:

»Obliko bodočega političnega življenja po osvoboditvi pa smo iskali v razvoju zunanje politike. Na zunanjo politiko smo gledali takole: sodelovanje med Sovjetsko zvezo in Anglijo odločuje v vseh zunanjih političnih vprašanjih in bo po osvoboditvi odločevalo tudi o političnem življenju malih osvobojenih dežel. Iz tega smo izvajali, da bo v Jugoslaviji politično življenje teklo nekako po poti kakor v Franciji ali Češki. Če se izrazim s termini, ki so se takrat uporabljali, bi moralo nastati tudi pri nas sodelovanje med anglofili in rusofili. Naš namen je bil ustvariti čistost v anglofilski skupini, to se pravi izključiti vse, ki so se priznavali kot pripadniki te linije, pa so bili na eni strani iz vrst starih kompromitiranih politikov, na drugi strani pa sodelavci okupatorja. Zavedali smo se, da bodo rusofili nastopali in razkrinkavali take ljudi, zato smo jih hoteli že prej sami izločiti. Iz takega našega koncepta izhaja tudi, da nismo bili sovražno razpoloženi do OF, čeprav nismo z njo sodelovali.«³¹

Čeprav je Nova Jugoslavija poudarjala, da zavrača sodelovanje s klerikalnimi organizacijami vseh vrst in s »staro« JNS, se je sčasoma začela z njimi povezovati. V začetku leta 1942 je bila kot liberalna protiutež OF ustanovljena Napredna delovna skupnost (NDS), v kateri so se združile Nova Jugoslavija, JNS, del Samostojne demokratske stranke in Nagodetova Pravda. NDS je priznavala Mihailovićevo gibanje in zagovarjala kontinuiteto Jugoslavije, o njeni ureditvi pa naj bi odločali državljani na svobodnih volitvah po končani vojni. Zagovarjala je pravične meje, federativno ureditev države, agrarno reformo, nacionalizacijo³² in večjo socialno pravičnost.³³ Spomladi istega leta se je skupaj z drugimi deli NDS vključila še v Vseslovensko (ali Slovensko) zavezo (VZ), vrhovni slovenski politični forum, sestavljen iz treh slovenskih političnih taborov (katoliškega,

29 Več o njej v poglavju »Nagodetov proces«.

30 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 57; Vodušek Starič, *Liberalni patriotizem*, str. 71–72.

31 SI AS 1931, t. e. 535, Izjave dr. Vrčona, str. 291.

32 V smislu državljske pripadnosti lastnikov.

33 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 80.

liberalnega in socialističnega). V začetku, ko jo je idejno vodila organizacija katoliške sredine Združeni Slovenci, naj bi bilo v njej prostora tudi za komuniste, pozneje, ko je v njej prevladal vpliv SLS in »stare« JNS, pa je zavzela do OF znatno »ostrejšo stališče«. ³⁴ Izmed obsojenih na božičnem procesu je v vodstvih NDS in VZ sodeloval le dr. Janko Köstl, ki je zastopal Narodno radikalno stranko. ³⁵ V letu dni pa se je pokazalo, da sodelovanje med tradicionalno sprtimi strankami ni možno, da vanjo vključeni posamezniki delujejo le še v svojem imenu in ne kot zastopniki VZ, da so katoliške, liberalne in »levičarske« struje bolj ali manj »prisilni jopiči«, ki »tlačijo ljudi, ki bi se nekdaj res prištevili k liberalcem in klerikalcem, a danes nimajo nič več skupnega. Mnogi desničarji v napredni skupnosti so bližje desničarjem v katoliški skupnosti kot pa levim elementom v svoji lastni.« ³⁶ V takšnem vzdušju je poleti 1943 NDS izstopila iz VZ. K tej odločitvi je še posebej pripomoglo dejstvo, da »od klerikalcev nikakor ni mogla dobiti odgovora o sodelovanju nekaterih njihovih članov pri božičnih racijah leta 1942 in njihovem odnosu do vaških straž«. ³⁷

Zaradi številnih, tudi protislovnih podatkov (tako v virih kot v literaturi), je vsa dejavnost posameznikov težko ugotovljiva, še težje pa je govoriti o njihovi pripadnosti strankarskim vojaškim formacijam (legijam) ³⁸ in o sodelovanju z domačimi ter tuji mi obveščevalnimi službami. Pripadniki Nove Jugoslavije so bili namreč obtoženi tudi članstva v Sokolski legiji, saj naj bi se njihovo vodstvo odločilo za kolektiven vstop vseh članov v to legijo; ustanovljena je bila že leta 1941, politično in idejno pa naj bi jo vodili JNS in Nova Jugoslavija. Nekateri drugi (Dimnik, Vujošević) naj bi bili člani leta 1943 ustanovljene Narodne legije, ki je združevala s Sokolsko in Slovensko legijo (vodila jo je SLS in nekatere druge radikalno katoliško usmerjene skupine) nezadovoljne pristaše liberalnega in katoliškega tabora. Obe legiji sta podpirali mednarodno priznано kraljevo vlado, Mihailovićevo vojsko in zahodne zaveznike. Medtem ko je bila Sokolska legija največji »mobilizacijski bazen« za vzpostavitev četniških oddelkov, je imela Narodna legija predvsem propagandni in obveščevalni značaj. ³⁹ Ob tem je treba povedati, da naj bi obtoženi na božičnem procesu delovali pretežno kot propagandisti obeh legij. ⁴⁰

Po kapitulaciji Italije in porazu četnikov v Grčaricah (po mnenju Ljuba Sirca je k njemu znatno prispevalo dejstvo, da je voditelj slovenskih četnikov Karel Novak dopustil

34 *Enciklopedija Slovenije* 12, Slovenska zaveza, str. 15.

35 *Enciklopedija Slovenije* 12, Slovenska zaveza, str. 15; Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 79; Vodušek Starič, »*Dosje» Mačkovšek*, str. 38–43.

36 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 447.

37 Vodušek Starič, »*Dosje» Mačkovšek*, str. 76.

38 Sodelovanje v legijah so obtoženci večinoma zanikali ali pa so se skušali odgovoru na to vprašanje izogniti. Tudi priznanja so lahko vprašljiva, saj so nekateri izmed obtoženih očitana dejanja priznavali, ker so upali na milejšo obsodbo.

39 Dejavnost liberalnih strank in njihovih vojaških formacij je orisana zelo okvirno, saj je namen prispevka predstaviti zgolj dejavnost liberalno usmerjenih posameznikov, obsojenih na obeh procesih.

40 SI AS 1931, t. e. 535, Dr. Vrčon Branko: Narodna legija, zapis z dne 12. 6. 1947.

delovanje strankarskih »milic«, namesto da bi ustanovil enotno, »nadpartijsko« vojsko⁴¹) je tudi delovanje legij, vsaj na vojaškem področju, usihalo. Nekateri člani Sokolske legije so se pridružili domobrancem, nekaj se jih je vključilo v DOS. Ti so pridobivali podatke za zahodne zaveznike, še posebej na Primorskem, zaradi česar je mnoge aretiral gestapo. Manjši del članov Narodne legije je po kapitulaciji Italije prestopil v OF, nekaj so jih zaprli Nemci, nekateri so bili še dejavni na propagandnem in obveščevalnem področju.⁴²

Med obsojenimi, ki niso bili člani Nove Jugoslavije ali Narodne radikalne stranke (Köstl), izstopata Milivoj Lajovic, sicer član liberalne stranke, ki je bil obsojen le zaradi finančnega podpiranja četnikov in gospodarskega sodelovanja z okupatorjem, in Pavle Kovač, ki je bil edini dejaven tudi v slovenskem domobranstvu, zaradi česar bi ga bilo mogoče uvrstiti tudi v skupino obsojenih vaških stražarjev in domobrancev. Vladimir Kukman, za katerega se je izkazalo, da politično sploh ni deloval, je bil poseben primer, saj mu je bila izrečena oprostilna sodba. Tamara Griesser Pečar domneva, da so ga vključili »iz taktičnih razlogov in nato oprostili, da bi demonstrirali nepristranskost sodišča«.⁴³

V času priprav na Nagodetov proces je bila večina obsojenih na božičnem procesu v zaporih. Kot je bilo takrat v navadi, so od zapornikov skušali pridobiti čim več podatkov o drugih obtožencih. Tako so podrobno zasliševali tudi Branka Vrčona, Stanka Dimnika in Jožeta Rusa, ki so z Nagodetom sodelovali v predvojnem in vojnem obdobju.⁴⁴ Dimnik, ki se je v istem zaporu znašel že drugič (za obdobje od konca leta 1944 do aprila 1945 so ga zaprli Nemci), je svojemu opisu medvojnih doživetij dodal takšen epilog: »*Vae victis. Kmalu sem zopet nazaj na Miklošičevi 9. Razlika pa je. Celice so zdaj natrpane, da smo komaj dihali. Zopet najdem mnogo starih znancev še od prejšnjega zapora. Trpljenje pa je bilo prve 4 in 1/2 meseca mnogo hujše, kot pa je bilo v zimskem zaporu. Potem pa veselo na delo in smrt fašizmu!*«⁴⁵

Nagodetov proces

Od 29. julija do 9. avgusta je pred Vrhovnim sodiščem v Ljubljani potekalo sojenje petnajstim slovenskim izobražencem, s katerim je želelo komunistično vodstvo obračunati s posamezniki, ki so si želeli, da pride do vzpostavitve parlamentarnega večstrankarskega sistema po vzoru zahodnih demokracij. Obtoženi so bili, da so sodelovali z gibanjem Draže Mihailovića, z obveščevalcem in »gestapovskim agentom« Vladimirjem Vauhnikom ter pripadniki zahodnih tajnih služb v korist »imperialističnih držav«. Po vojni

41 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 443.

42 *Enciklopedija Slovenije* 7, Narodna legija, str. 304; *Enciklopedija Slovenije* 12, Sokolska legija, str. 144; Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 79–80.

43 Griesser Pečar, *Božični proces*, str. 107.

44 SI AS 1931, t. e. 568, Izjave dr. Branka Vrčona o Nagodetu in Stari pravdi; Zapisnik zaslišanja Dimnik Stanka, 26. 6. 1947; Stanko Dimnik: Moji doživljaji okupatorske dobe 1941 do 1945.

45 SI AS 1931, t. e. 568, Stanko Dimnik: Moji doživljaji okupatorske dobe 1941–1945.

naj bi v sodelovanju z opozicijskimi politiki v Zagrebu in Beogradu, jugoslovanskimi emigranti v tujini in z zahodnimi obveščevalnimi službami pripravljali oboroženo vstajo proti FLRJ in načrtovali atentate na jugoslovanske politične voditelje. Diplomatskim in drugim predstavništvom zahodnoevropskih držav naj bi dostavljali poročila o političnem in gospodarskem položaju, pomagali pri tihotapljenju oseb čez mejo, pletli vo-hunsko mrežo po Sloveniji, ščuvali proti obstoječi oblasti na različnih zborovanjih ipd. Sodba je bila razglašena 12. avgusta, kazni pa so bile drastične. Dejstvo, da so nekateri od njih podpirali OF ali se celo vključili v partizansko gibanje, ni pomagalo. Visoke kazni je sodišče utemeljevalo s trditvijo, da so kot člani t. i. Nagodetove skupine »postopali po skupnem, enotnem zločinskem naklepu«, zaradi česar naj bi bili vsi kot sotorilci odgovorni za očitana kazniva dejanja, četudi jih osebno niso zagrešili.⁴⁶ Trije so bili obsojeni na smrtno kazen z ustrelitvijo in trajen odvzem vseh političnih in državljanskih pravic, drugi na odvzem prostosti s prisilnim delom za dobo od 5 do 20 let, odvzem političnih in državljanskih pravic za določen čas, nekateri pa tudi na zaplembo premoženja. Predsedstvo Prezidija Ljudske skupščine FLRJ je na seji 20. avgusta pomilostilo dva izmed treh na smrt obsojenih in jima smrtno kazen nadomestilo s kaznijo 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom.

Prvoobtoženi, po katerem je bil proces tudi poimenovan, je bil **dr. Črtomir Nagode** (1903–1947), gradbeni inženir in doktor geologije, rojen v Metliki; leta 1926 je diplomiral iz gradbeništva na Tehniški fakulteti v Ljubljani, leta 1932 pa je v Parizu doktoriral iz geologije. Nekaj časa je bil asistent na ljubljanski Tehniški fakulteti, potem pa se je ukvarjal s pisanjem ekspertiz, razprav in člankov s področja geologije in gospodarstva Jugoslavije. Julija 1945 je bil pred Sodiščem narodne časti v Ljubljani obtožen, da je sodeloval z okupatorjem in domačimi izdajalci, a je med razpravo tožilec obtožbo umaknil. Po vojni je občasno sodeloval z Znanstvenim inštitutom pri Predsedstvu SNOS. Obsojen je bil na smrtno kazen z ustrelitvijo, zaplembo celotnega premoženja in trajno izgubo političnih ter državljanskih pravic. Vse prošnje za pomilostitev so bile zavrnjene. Smrtna obsodba naj bi bila izvršena 27. avgusta 1947, njegovi posmrtni ostanki pa so zakopani na neznanem kraju. Sledili so mu: **Ljubo Sirc** (1920–2016), pravnik in ekonomist, rojen v Kranju, sin soobtoženega Franja Sirca; leta 1943 je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Po vojni je bil nekaj mesecev zaposlen pri Tiskovnem uradu slovenske vlade. Obsojen je bil na smrt z ustrelitvijo, a mu je bila kazen pozneje znižana na 20 let zapor s prisilnim delom. 28. novembra 1954 je bil pomiloščen in izpuščen na prostost. **Leon Kavčnik** (1897–1991), rojen na Dunaju, diplomant visoke tehniške šole na Dunaju, je bil pred vojno zaposlen v talilnici železa v Topuskem na Hrvaškem, po njej pa redni profesor na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Obsojen je bil na 16 let zapor, izpuščen pa 29. novembra 1953. **Dr. Boris Furlan** (1894–1957), pravnik, pravni filozof,

46 SI AS 1931, t. e. 589, Sodba, str. 18.

prevajalec in liberalni politik, rojen v Trstu; pravo je študiral v Parizu, na Dunaju, v Zagrebu in Bologni, kjer je leta 1921 doktoriral. V letu 1930 se je zaradi fašističnega nasilja preselil v Ljubljano in predaval na Pravni fakulteti (od 1940 kot redni profesor). Kot nasprotnik fašizma je ob začetku druge svetovne vojne odšel v ZDA in bil v odsotnosti obsojen na smrt. Sredi leta 1943 je odpotoval v London, kjer je bil dvakrat za kratek čas minister v emigrantskih vladah. Od oktobra 1943 je javno podpiral partizansko gibanje. Po vojni je ponovno nastopil službo na Pravni fakulteti, sredi avgusta pa je bil izvoljen za dekana. Obsojen je bil na smrtno kazen z ustrelitvijo, a mu je bila kazen znižana na 20 let zaporne kazni. Na prostost je prišel 27. marca 1951. **Zoran Hribar** (1899–1988), rojen v Celju, mož soobtožene Elizabete Hribar, je v Ljubljani končal študij matematike in fizike. Nekaj časa je bil zaposlen v podjetjih svojih bratov, po vojni pa je dobil službo profesorja na gimnaziji v Mostah. Obsojen je bil na 18 let odvzema prostosti s prisilnim delom, ob koncu decembra pa 1952 je bil izpuščen na prostost. **Angela Vode** (1892–1985), učiteljica, publicistka, defektologinja, zagovornica ženskih in delavskih pravic, je bila članica KP vse od njenih začetkov pa do leta 1939, ko se je zaradi sporazuma Nemčije s Sovjetsko zvezo s partijo razšla. Z liberalkami in socialistkami je sicer sodelovala v številnih ženskih in drugih društvih, sicer pa se ni strinjala s politiko nobene stranke. Obsojena je bila na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom, 30. decembra 1952 pa je bila pomiloščena. **Metod Kumelj** (1892–1947), strokovni učitelj, rojen v Ljubljani, je po opravljenem učiteljišču poučeval na Prevaljah in v Ljubljani, od leta 1927, ko je opravil višji državni strokovni izpit za poučevanje gluhonemih (s kratko prekinitvijo v letih 1944–1945, ko je bil interniran v Dachau), pa je bil vse do aretacije v letu 1947 zaposlen v ljubljanski gluhonemnici. Obsojen je bil na 15 let zaporne kazni in izgubo političnih pravic za dobo treh let. V zaporu naj bi še istega leta naredil samomor. **Pavla Hočevvar** (1889–1972), rojena na Dunaju, je v Ljubljani obiskovala višjo dekleško šolo, nato enoletni pedagoški tečaj. Poučevala je v Trstu in Ljubljani. Obsojena je bila na 14 let zavora, na prostost pa je prišla 9. maja 1952. **Svatopluk Zupan** (1919–1991), pravnik, rojen v Ljubljani, je bil od maja 1942 do marca 1943 v italijanskem taborišču Gonars. Študij na Pravni fakulteti v Ljubljani je zaključil marca 1947. Obsojen je bil na 9 let zavora, marca 1952 pa je bil pogojno izpuščen. **Bogdan Stare** (1907–1987), geodet, rojen v Ljubljani, je leta 1933 diplomiral na geodetskem oddelku Tehniške fakultete v Ljubljani; pred aretacijo je bil zaposlen pri podjetju Elektrozapad. Politično naj ne bi bil opredeljen. Obsojen je bil na 7 let zavora, na prostost pa je prišel šele 20. junija 1954. **Metod Pirc** (1896–1988), upokojeni kapetan vojne ladje, rojen v Kranju, svak soobtoženega Franja Sirca, je izhajal iz liberalne družine. Kot mornariški oficir je služboval v različnih krajih, med drugo svetovno vojno je od jeseni 1943 sodeloval s partizani. Pri-družil se je vrhovnemu štabu partizanske vojske v Bosni, od koder je bil kot mornariški oficir poslan na Vis. Po upokojitvi v letu 1945 se je vrnil v Kranj. Obsojen je bil na 15 let zavora, na prostost je prišel 4. decembra 1953. **Vid Lajovic** (1917–1977), pravnik, rojen

v Št. Vidu pri Lukovici, je začel študirati v Zagrebu, promoviral pa je leta 1942 na Pravni fakulteti v Ljubljani. Leta 1943 se je za kratek čas vključil v Primorski odred jugoslovanske (Mihailovičeve) vojske v Sloveniji, zaradi česar je bil marca 1946 obsojen na 18 mesecev zapora, a je bil že avgusta istega leta pogojno izpuščen in pomiloščen. Potem se je zaposlil v podjetju Bratje Tuma, nato v tovarni Kuverta. Na Nagodetovem procesu je bil obsojen na 5 let zaporne kazni, 18. decembra 1948 pa je bil pogojno izpuščen. **Franjo Sirc** (1891–1950), oče Ljuba Sirca, industrialec in poslovnež, rojen v Kranju, absolvent trgovske akademije v Pragi, je najprej delal v bančništvu, leta 1929 pa je zgradil tkalnico v Stražišču pri Kranju. Po nemški okupaciji Gorenjske se je preselil v Ljubljano, po koncu vojne pa dobil mesto referenta za tekstilno in bombažno industrijo na ministrstvu za industrijo in rudarstvo. Obsojen je bil na 10 let zapora. Septembra 1950 je bil zaradi slabega zdravstvenega stanja pogojno odpuščen s prestajanja kazni. **Elizabeta Hribar** (1913–1996), akademska kiparka, rojena v Celovcu, je študirala kiparstvo na Dunajski ženski akademiji. Obtožena je bila, da o dejavnostih Nagodetove skupine ni obvestila pristojnih oblasti. Obsojena je bila na eno leto prisilnega dela brez odvzema prostosti, izvršitev kazni pa ji je bila odložena za tri leta. Po nekajtedenskem prisilnem delu je prišla na prostost.⁴⁷ **Franc Snoj** (1902–1962), nekdanji politik Slovenske ljudske stranke, je bil kot potencialni oporečnik obtoženim priključen naknadno. V liberalni tabor nikakor ne sodi, zato na tem mestu ne bo predstavljen.

Politična usmerjenost obsojenih na Nagodetovem procesu je bila veliko bolj raznolika in težje opredeljiva kot pri tistih, ki so bili obsojeni na božičnem procesu. Medtem ko na prvem ni bilo osrednje vodilne osebnosti in je bila v ospredju predvsem Mladina JNS oziroma Nova Jugoslavija ter organizacije, v katere se je vključevala, pa sta na drugem procesu nedvomno predstavljala »rdečo nit« Črtomir Nagode in njegova Pravda. Nagodeta se navadno uvršča v liberalni tabor, a so bila njegova prepričanja, vsaj iz današnjega zornega kota, precej zapletena. Izhajal je iz narodno zavedne družine, ki je videla edino možnost za preživetje Slovencev v južnoslovanski državi. Takšno prepričanje ga je vodilo v sokolsko organizacijo, Jugoslovansko napredno akademsko društvo (JNAD) Jadran, pozneje v organizacijo jugoslovanskih nacionalistov Orjuno, v kakšno izmed liberalnih strank pa se ni včlanil. Socialni čut ga je zbližal s krščanskimi in drugimi socialisti, a se tudi njim ni pridružil. Rešitev socialnih vprašanj je videl v ustreznem razvoju jugoslovanskega gospodarstva, naslonjenega predvsem na Sovjetsko zvezo, ki jo je povsem nekritično občudoval. Zato se je vključil v leta 1940 ustanovljeno Društvo prijateljev Sovjetske zveze in bil nekaj časa tudi njegov tajnik. V društvu, v katerem so bili pripadniki različnih svetovnih nazorov, je sodeloval z nekaterimi izmed vodilnih slovenskih komunistov, a ga njihove ideje niso prepričale.⁴⁸ Po okupaciji Jugoslavije se je odločil, da si bo z vsemi silami prizadeval za novo, prerojeno Jugoslavijo. Maja 1941 je

47 Podatki so povzeti po obširnih življenjepisih, predstavljenih v delu Jeraj in Melik, *Kazenski proces*, str. 21–75.

48 Jeraj in Melik, *Kazenski proces*, str. 22–25.

ustanovil skupino, ki se je poimenovala Stara in Nova Pravda (krajše Pravda). Ker se mu je zdelo, da večina drugih skupin, ki niso bile pripravljene brez odpora sprejeti razkosanja Jugoslavije, izgublja moči v medsebojnih nasprotovanjih in brezkončnih pogajanjih, je začel iskati povezave s KP.⁴⁹ Po dolgotrajnih in izčrpnih razgovorih z Alešem Beblerjem in Borisom Kidričem se je Pravda avgusta 1941 kljub pomislekom vključila v OF. Nagode in Kidrič sta podpisala dokument, s katerim je Pravda »sprejela program OF, OF pa je sprejela na znanje Pravdin program«. ⁵⁰ Pravda je hotela:

»1.) Narodno osvoboditev Slovencev izpod nemškega, italijanskega in madžarskega gospostva. Državno ujedinjenje z ostalimi Jugoslovani. Fizično in psihološko likvidacijo tujstva med nami. 2.) Socialno osvoboditev delavca, kmeta in izobraženca od izrabljanja delavne in intelektualne sile s strani kapitala. Popolno agrarno reformo z dodelitvijo vse zemlje kmečkemu delavnemu ljudstvu, ki jo obdeluje. Popolno socializacijo vse industrije in vsega rudarstva ter po njih prevzem po predstavnikih delavnega ljudstva. Ukinjenje vsega prekupčevanja. 3.) Načrtno vključenje slovenske zemlje in slovenskega človeka v gospodarstvo Balkana. Organizacijo racionalne izrabe krajevnih virov in delavnih sposobnosti za čim uspešnejše dviganje ljudskega blagostanja. 4.) Moralno obnovo našega ljudstva in oster obračun z duhovno in denarno korupcijo. 5.) Tesno politično, kulturno in gospodarsko naslonitev na vzhod, ostale slovanske države, predvsem na SSSR in sodelovanje s svobodno Evropo. 6.) Delovati hočemo za združenje ali koordinacijo po narodnem in socialnem programu sorodnih sil med nami. Lojalno hočemo podpirati in sodelovati z organizacijo, ki po svojem prizadevanju pospešuje izvedbo temeljnih točk našega narodnega in socialnega programa.«

Od OF pa je zahtevala, da ji omogoči zastopanost v vseh njenih političnih, strokovnih in vojaških odborih in da »iz v vojaških veččinah strokovno kvalificiranih oseb« vzpostavi paritetno sestavljeno vrhovno komando. Poleg tega je Pravda zelo resno jemala načelo avtonomije vseh v OF včlanjenih skupin, saj se ni nameravala odpovedati lastni organizaciji in propagandi.⁵¹ Težko si je zamisliti, da so partijski voditelji nameravali spoštovati te zahteve, poleg tega pa so med obema organizacijama obstajale nepremostljive razlike glede odnosa do Mihailoviča in Jugoslavije. Pravda se je namreč odločno zavzemala za ohranitev jugoslovanske države, ker se je bala, da bi komunisti morda sprejeli vključitev slovenskega ozemlja v kakšno drugo državno tvorbo. Tudi Mihailoviću se ni hotela odpovedati, zato ni sprejela zadnje od dveh dodatnih temeljnih

49 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 432.

50 Prav tam, str. 31–32.

51 SI AS 1931 RSNZ SRS, t. e. 587, Ugotovitev (Ljubljana, 26. 8. 1941).

točk OF, ki je priznavala le partizanske čete in Narodno zaščito.⁵² Kidrič je bil nad Nagodetovo trmoglavostjo ogorčen. V poročilu jugoslovanskemu partijskemu vodstvu je 7. januarja 1942 zapisal, da so dodatni točki podprle vse skupine v OF, »tudi zastopniki 'jugoslovanske' buržoazije«, le Pravda, »ki ji poveljuje Vam znani jugoslovansko-trockistični striček (Nagode)«,⁵³ je imela pomisleke. Obtožbe zaradi trockizma pa so bile obojestranske. Takratni člani Pravde so namreč neomajno verjeli v Sovjetsko zvezo (»bodisi zaradi slovanstva bodisi zaradi levičarstva«) in nekateri so menili, da slovenski komunisti niso pravi komunisti, da so internacionalisti in ne nacionalisti kot Rusi,⁵⁴ da upoštevajo direktive dunajskega odseka Kominterne in ne Moskve.⁵⁵ Nagode je označil Kidriča kot »trockističnega pustolovca«, še posebej pa mu je zameril, da je skupaj s svojo »zavrženo tolpo« v očeh preprostega ljudstva »tako strahovito osvinjal in oblatil ruski narod, Sovjetsko zvezo in maršala Stalina«, da se tega »ne bo dalo popraviti zlepa«.⁵⁶ Spor se je začasno končal z izključitvijo Pravde iz OF.

Po razhodu z OF je Pravdo zapustilo več mlajših in tudi nekaj starejših članov,⁵⁷ preostanek pa je začel iskati povezave z drugimi skupinami, predvsem z Mlado Jugoslavijo in krščanskimi socialisti. Čeprav naj bi bili slednji Nagodetu »najbližji, morda v nekaterih vprašanjih celo enaki«,⁵⁸ pa se je Pravda pridružila drugim liberalnim skupinam in se vključila v NDS. V njenem ožjem vodstvu (odboru peterice) je Pravdo zastopal Metod Kumelj, v plenumu, sestavljenem iz desetih članov, pa Nagode.⁵⁹ Kot sestavni del NDS je Pravda kljub nasprotovanju nekaterih članov pristopila k VZ (tudi v vodstvu te organizacije jo je zastopal Kumelj), a naj bi izstopila takoj, ko je izvedela za njene povezave z italijanskim okupatorjem.⁶⁰ Poleti 1943 je Pravda, ki je načrtovala radikalnejše spremembe družbene ureditve kot druge skupine, zapustila še NDS, ki se ji je zdela »preveč konservativno liberalna«.⁶¹ S strokovnim delom pa je nadaljevala tudi potem, ko so propadli vsi poskusi političnih povezav, čeprav ji je ostalo le malo članov, predvsem sorodnikov in znancev Črtomirja Nagodeta, njihovih prijateljev in kolegov.

Izmed obsojenih na Nagodetovem procesu so članstvo v Pravdi potrdili Metod Kumelj, Leon Kavčnik, Ljubo Sirc, Pavla Hočevnar, Svatopluk Zupan in Bogdan Stare. Kumelj, nekdanji član Preporoda in Sokola, je bil svetovnonazorsko liberalno usmerjen, v

52 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 61.

53 Prav tam, str. 64.

54 Prav tam, str. 56–66.

55 Gl. npr. Vodopivec in Snoj, *Pogovor z Leonom Kavčnikom*, str. 220.

56 SI AS 1931, t. e. 586, Trockistični pustolovec Kidrič.

57 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 61–62, 65.

58 SI AS 1931, t. e. 268, Izjave dr. Vrčona o Stari pravdi.

59 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 80.

60 Vodopivec in Snoj, *Pogovor z Leonom Kavčnikom*, str. 1566. Glej tudi SI AS 1931, t. e. 585, Življenjepis Črtomirja Nagodeta.

61 SI AS 1931, t. e. 585, Življenjepis Črtomirja Nagodeta.

političnih strankah pa do začetka vojne ni deloval. V krogih Nove Jugoslavije je veljal za mirnega in uglajenega človeka, s katerim je bilo lažje sodelovati kot z Nagodetom.⁶² Ko je Pravda poleti 1943 prenehala s političnim delom in se posvetila zgolj znanstvenim in strokovnim vprašanjem, se njenih dejavnosti ni več udeleževal, obdržal pa je prijateljske odnose z nekaterimi člani.⁶³ Ljubo Sirc je bil vzgojen v nacionalno-liberalnem duhu in je sodeloval v različnih tovrstno usmerjenih društvih, liberalno prepričanje pa je nedvomno izpričeval tudi v vsem obdobju po izpustitvi iz zapor. Kavčnik, некоč Preporodovec, je bil neke vrste Nagodetov stric. Vse življenje je bil mnenja, da je južnoslovanska državna tvorba najboljša možnost za Slovence. Kulturna avtonomija Slovencev se mu je zdela po nastanku Jugoslavije še potrebna, čeprav si je predstavljal, da bo sčasoma prišlo do nastanka »modernega, jugoslovanskega naroda«. S slovensko politiko, ki jo je dojemal kot stalen »konflikt med liberalci in klerikalci«, se ni želel povezovati. Volil je sicer liberalno stranko, a se ni imel za liberalca v »starem smislu«. Družbenih sprememb si je želel, marksistično ideologijo pa je odločno odklanjal. Ves čas je razmišljal, kako bi bilo mogoče povečati donosnost podjetja, obenem pa delavcem zagotoviti pravično plačilo. Svojo rešitev problema je predstavil v brošuri *Evolucija k socialni pravičnosti*. V Pravdi je bil zadolžen za gospodarska vprašanja. Hočevarjeva, ki se je že v dijaških letih opredelila za liberalno stranko, je delovala v številnih društvih, skupaj z Angelo Vode pa je bila tudi med vodilnimi članicami slovenske sekcije Jugoslovanske ženske zveze, ki se je prav tako kot Pravda za kratek čas vključila v OF. Bolj kot KP je bila naklonjena Draži Mihailoviću, od katerega je pričakovala, da bo Slovincem po končani vojni omogočil avtonomijo in razširitev ozemlja.⁶⁴ Zupan je bil pred vojno član Sokola in vodstva JNAD, v strankarsko delo pa se ni želel vključiti. Med vojno ga je Nagode prosil za pomoč pri pripravi gradiva, ki naj bi služilo kot utemeljitev za povojno priključitev Primorske in Koroške k Jugoslaviji. Stare je bil v mladosti dejaven v sokolskem gibanju, jeseni 1936 se je včlanil v Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ), a jo je kmalu razočaran zapustil. Pozneje se strankarsko ni več opredelil. V Pravdi, s katero ga je seznanil brat Vendelin, gradbeni inženir, ki je že sodeloval z Nagodetom,⁶⁵ se je ukvarjal z načrti za reorganizacijo geodetske službe.⁶⁶ Pirc, stric Ljuba Sirca, je bil nekdanj član Preporoda, ki je izhajal iz liberalne družine (oče Ciril je bil eden vidnejših liberalnih politikov v Kranju). Vid Lajovic je poznal Nagodeta kot družinskega znanca. Od jeseni 1944 mu je pomagal s prevajanjem njegovih zapisov v angleščino, član Pravde pa naj ne bi bil. Tudi Angela Vode je članstvo v Pravdi zanikala, čeprav je Nagodeta občasno obiskala.⁶⁷

62 SI AS 1931, t. e. 535, Dr. Vrčon Branko: Moje delo pred in med okupacijo.

63 SI AS 1931, t. e. 575, Življenjepis Metoda Pirca; Žontar, *Kaznovana podjetnost*, str. 30.

64 SI AS 1931, t. e. 589, Zapisnik glavne obravnave (izjave Pavle Hočevar).

65 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 360.

66 SI AS 1931, t. e. 573, Življenjepis Bogdana Stareta.

67 SI AS 1931, t. e. 589, Zapisnik glavne obravnave.

Po končani vojni so začeli k Nagodetu ponovno zahajati stari znanci, tudi Leon Kavčnik, Ljubo Sirc, Bogdan Stare, Svatopluk Zupan, Pavla Hočevar, Angela Vode, Vid Lajovic, Metod Kumelj in Metod Pirc, pridružili pa so se jim še novi obiskovalci, med njimi tudi Zoran Hribar. Z nekaterimi izmed njih je navezal stike tudi Boris Furlan. Družilo jih je predvsem nezadovoljstvo z obstoječim komunističnim režimom in želja po oblikovanju opozicije, zaradi česar so iskali povezave z enako mislečimi v drugih delih Jugoslavije pa tudi v tujini. Njihova zunanjepolitična usmeritev je bila povsem drugačna od tiste, ki jo je med vojno zagovarjala Pravda. Namesto naslonitve na Vzhod so videli rešitev izključno na Zahodu. Povojni Nagodetov krog je bil še bistveno bolj heterogen od medvojnega. Medtem ko bi za Pravdo morda še lahko rekli, da je bila nekako »levo liberalno« usmerjena, pa tega nikakor ne bi mogli trditi za novo nastalo povojno združbo. Politično prepričanje Zorana Hribarja se ni ujemalo z nobeno od nazorov strank, ki so do tedaj delovale na Slovenskem (po njegovem mnenju bi moral politik reševati gospodarska vprašanja, biti pošten in vzvišen »nad malenkostnimi boji strank«), njegova žena Elizabeta naj bi sicer podpirala prizadevanja Nagodetove skupine, natančneje pa se ni opredelila. Franjo Sirc, ki se je najverjetneje znašel na procesu le zaradi svojega sina, je bil kot nekdanji član glavnega odbora JNS nedvomno liberalno usmerjen.⁶⁸ Boris Furlan pa je bil »po formi mentis in po svojem nazoru« predvsem »demokrat in liberalce«, ki sta ga »vera v moč in sposobnost človeškega duha, da kljub ponavljajočim se padcem vodi (in pripelje) k izpopolnitvi človeške družbe in človeka« neizogibno privedla »v konflikt s političnimi ideologijami in sistemi prve polovice 20. stoletja, ki so težnje po individualni svobodi in neodvisnosti nestrpno zavračali kot odpadništvo in herezijo«.⁶⁹

In zakaj so se vsi ti ljudje povezovali prav z Nagodetom? Nekateri najbrž le zato, ker drugih, ki bi bili pripravljeni kaj storiti, skorajda ni bilo (veliko nekdanjih političnih voditeljev je bilo v emigraciji ali zaporih, nekateri pa so se z obstoječimi razmerami sprijaznili), drugi pa so upali, da so v njem našli voditelja opozicije, ki so si jo tako želeli. Zadnja misel pa se že dotika vprašanja, zakaj je bil Nagode kot edini izmed vseh na obeh procesih obsojenih posameznikov, ki bi jih bilo mogoče uvrstiti med »levo usmerjene liberalce«, obsojen na smrt. Del odgovora morda izhaja iz dejstva, da zanj niso posredovali dovolj vplivni ljudje, niti doma niti v tujini, del pa iz njegovih prepričanj in značajskih lastnosti. Nekateri so ga namreč imeli za »*zelo levo usmerjenega liberalca*«, ⁷⁰ drugi za »*komunista jugoslovanske smeri*«. ⁷¹ Nekateri o njegovih sposobnostih niso imeli prav dobrega mnenja, ⁷² drugi so v njem videli inteligentnega, morda celo karizmatičnega

68 Povzeto predvsem po življenjepisih, ki so jih napisali v zaporu (SI AS 1931, t. e. 571, 572, 576).

69 Vodopivec, *Boris Furlan*, str. 89.

70 Mamić, *Dr. Ljubo Sirc*, str. 13.

71 SI AS 1931, t. e. 568, Stanko Dimnik: Moji doživljaji okupatorske dobe 1941–1945.

72 SI AS 1931, t. e. 568, Izjave dr. Branka Vrčona.

voditelja.⁷³ Po mnenju Ljuba Sirca je bil med slednjimi tudi Boris Kidrič, ki naj bi imel Nagodeta za »svojega osebnega tekmeca«.⁷⁴ V prid tej predpostavki govorijo tudi besede Edvarda Kocbeka, ki je v obdobju spora Pravde z OF opozarjal na škodljivost vsakršnega izključevanja, še posebej, »če so v ozadju bolj kot ne prestižni računi in celo osebna nestrpnost (npr. med Kidričem in Nagodetom)«.⁷⁵

Osebnе zamere nasploh niso bile zanemarljive. Tako naj bi na primer Bogdan Stare ostal v zaporu vseh sedem let le zato, ker so ga »nekateri njegovi kolegi, člani Udbe, sovražili«.⁷⁶ Uspešna so bila tudi nekatera posredovanja. Tako naj bi bil Vid Lajovic izpuščen na prostost ravno na dan pred sedemdesetim rojstnim dnevom njegovega očeta zaradi prošnje, ki jo je Glasbena matica poslala Josipu Brozu Titu.⁷⁷ K pomilostitvi sprva na smrt obsojenih Borisa Furlana in Ljuba Sirca pa so najverjetneje pripomogle številne intervencije iz tujine.⁷⁸

Življenjske poti obsojenih po izpustitvi iz zapora

Preživeli obsojenci so bili izpuščeni na prostost med leti 1946 in 1955, njihove usode pa so bile zelo različne. Obsojeni na prvem procesu, za katere je bilo mogoče najti ustrezne podatke, so po prihodu na prostost našli zaposlitev. Branko Vrčon se je zaposlil v tovarni Litostroj v Ljubljani, kjer je vodil oddelka za ekonomsko propagando in za stike z javnostjo, organiziral prevajalski oddelek in urejal tovarniško glasilo, poleg tega pa prevajal strokovna in leposlovna dela, deloval v strokovnih in znanstvenih društvih ter za svoje delo dobil več priznanj.⁷⁹ Branko Alujevič je bil zaposlen pri različnih podjetjih.⁸⁰ Stanko Dimnik je bil nekaj let v Litostroju, kamor je bil poslan na delo že med prestajanjem zaporne kazni, potem v železarni v Šibeniku, od leta 1953 pa je bil pri podjetju Projekt – Nizke gradnje v Ljubljani zadolžen za načrtovanje mostov. Kot statistik je sodeloval tudi pri predavitvi Plečnikovo cerkve sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Poleg strokovnih razprav se je posvečal še prazgodovini, proučevanju zemljepisnih imen in opisom planin.⁸¹ Tudi Jože Rus ni imel težav z zaposlitvijo; kot priznan strokovnjak je delal v različnih krajih države.⁸² Drugačna pa je bila usoda Milivoja Lajovica, ki se je

73 SI AS 1931, t. e. 589, Zapisnik glavne obravnave (Izjave Pavle Hočevar, Zorana Hribarja in Ljuba Sirca).

74 Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 313.

75 Mally, *Slovenski odpor*, str. 103.

76 Sirc, *Dolgo življenje*, str. 375.

77 Prav tam, str. 341; SI AS 1267, Podfond Dob, t. e. 451.

78 Posredovanje britanske diplomacije je predstavljeno v: Jeraj in Melik, *Kazenski proces*, str. 109–120.

79 *Primorski slovenski biografski leksikon* 17, Vrčon Branko, str. 276–277; *Enciklopedija Slovenije* 14, Vrčon Branko, str. 375.

80 Vodušek Starič, »Doseje« *Mačkovšek*, str. 52.

81 *Primorski slovenski biografski leksikon* 4, Dimnik Stanko, str. 287–288.

82 *Enciklopedija Slovenije* 10, Rus Jože, str. 332.

leta 1949 znova znašel v zaporu, tokrat skupaj z ženo Marijo. Obtožena sta bila, da sta sodelovala s sinom Dušanom, ki je po vojni emigriral, in mu pošiljala poročila o dogajanju v domovini. Kazen je prestajal v zaporu na Reki, kjer je v zadnjih mesecih delal kot knjigovodja. Dobre odnose je imel z upravnikom zapora, ki mu je najprej pomagal najti zaposlitev v reški mlekarini, pozneje pa pridobiti dovoljenje za odhod v Avstralijo,⁸³ kjer se je pridružil sinovoma, politiku Milivoju (Miši) in Dušanu, ki je medtem že postal uspešen poslovnež.

Vsi, ki so bili obsojeni na Nagodetovem procesu, pa se iz zapora niso vrnili. Metod Kumelj naj bi novembra 1947 naredil samomor v zaporih Uprave državne varnosti, kamor so ga premestili zaradi priprav na nek drug proces. Verjetno so ga nameravali obsoditi na enem od dachauskih procesov. Franjo Sirc je bil zaradi slabega zdravstvenega stanja pogojno odpuščen iz zapora, a je kmalu zatem umrl. Boris Furlan se je moral za vedno posloviti od univerzitetne kariere; poniževalo ga je dolgoletno čakanje na pokojnino, dušil ga je policijski nadzor, potnega lista, da bi se lahko preselil k hčerki v ZDA, ni dobil, pestile so ga zdravstvene težave. Tudi Angeli Vode je bilo javno delovanje onemogočeno. Elizabeta in Zoran Hribar sta imela težave z zaposlitvijo. Družino je preživljala Elizabeta z izdelovanjem kipcev in okraskov iz gline, brona in stekla, po vrnitvi iz zapora se je pri njej zaposlil tudi Zoran. Ljubo Sirc je leta 1955 ilegalno zapustil Jugoslavijo in se sčasoma naselil v Veliki Britaniji, leta 1960 doktoriral iz ekonomije na univerzi v Fribourgu v Švici, potem pa predaval, od leta 1965 na Univerzi Adama Smitha v Glasgowu. Po upokojitvi je v Londonu ustanovil Center za proučevanje komunističnih gospodarstev, v letu 1989 pa je prvič obiskal domovino. Svatopluk Zupan je s pomočjo sorodnikov dobil mesto komercialnega direktorja v Strojni tovarni Trbovlje, v Ljubljani pa se je lahko zaposlil šele leta 1976. Vid Lajovic je bil zaposlen pri različnih filmskih podjetjih, dela, ki bi ustrezal njegovim željam, izobrazbi in sposobnostim, pa ni mogel dobiti. Nekateri so imeli več sreče. Leon Kavčnik je bil sprva zaposlen v železarni Štore, potem pa je do upokojitve deloval kot tehnični direktor v tovarni Tuba v Ljubljani. Metod Pirc je leto dni po odpustitvi iz zapora dobil službo v tovarni Iskra v Kranju; bil je predsednik Komisije za standardizacijo pri Gospodarski zbornici Slovenije, član izvršilnega odbora Jugoslovanskega elektrotehniškega komiteja in je za svoje delo prejel številna priznanja. Bogdanu Staretu so takoj po vrnitvi iz zapora ponudili prejšnje delo in je bil do upokojitve zaposlen na Geodetskem inštitutu v Ljubljani. Upokojenka Pavla Hočevar je objavila spomine z naslovom *Pot se vije*, v katerih je natančno predstavila predvsem svoja tržaška leta, obdobja po drugi svetovni vojni pa ni omenjala. Izšli so leta 1969 v Trstu.⁸⁴

V samostojni Sloveniji so bili rehabilitirani vsi obsojeni na Nagodetovem procesu in vsi pripadniki liberalnega tabora z božičnega procesa.

83 Lajovic, *Med svobodo in rdečo zvezdo*, str. 81–82.

84 Povzeto po Jeraj in Melik, *Kazenski proces*, str. 35–75.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji
- podfond Dob

SI AS 1487, Centralni komite Komunistične partije Slovenije

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije
- Božični proces
- Proces Nagode

Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI ZAL LJU 85, Okrožno sodišče Ljubljana

Elektronski viri

Glas Slovenije/Sidney, 149, september 1999, Impact International Pty Ltd slavi 40-letnico
<http://www.glasslovenije.com.au/glas/glas-slovenije-149lajovic.htm> (10. avgust 2017).

Predstavitev podjetja Lajovic Tuba embalaža, d.o.o., https://www.gzs.si/pripone/7_LTuba.pdf
(10. avgust 2017).

Spominski almanah slovenskih strokovnih pisateljev, publicistov in projektantov, Nova strokovna založba, 1940/1941, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OSB5LFAN> (29. julij 2017).

Literatura

Enciklopedija Slovenije, knjige 7, 9, 10, 12. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993, 1995, 1996, 1998.

Gabrič, Aleš, Ljudska fronta. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 847–849.

Gabrič, Aleš, Prganjanje političnih nasprotnikov. *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, 2. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 860–865.

Griesser Pečar, Tamara, Božični proces. *Brezpravje »v imenu ljudstva«*. Ljubljana, 2016, str. 93–110.

Jeraj, Mateja in Jelka Melik, *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2015.

Lajovic, Dušan S., *Med svobodo in rdečo zvezdo*. Ljubljana: Nova obzorja, 2003.

Mally, Eva, *Slovenski odpor. Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011.

Mamič, Tino, Dr. Ljubo Sirc, ekonomist in liberelec, ki je preživel smrtno obsodbo. Slovenci se moramo navaditi živeti drug z drugim. Intervju z dr. Ljubom Sircem. *Primorske novice* (priloga Sobota), 9. oktober 2010.

Melik, Vasilij, Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, 1982, str. 19–23.

Primorski slovenski biografski leksikon, snopiča 4 in 17. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1977, 1991.

Sirc, Ljubo, *Med Hitlerjem in Titom*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

- Sirc, Ljubo, *Dolgo življenje po smrtni obsodbi*. Ljubljana: Nova obzorja, 2010.
- Šteiner, Martin, Zakonska podlaga za volitve v ustavodajno skupščino 11. novembra 1945. *Kronika* 44 (2–3), 1996, str. 86–90.
- Ude, Lojze, Notranja fronta slovenskega naroda in jugoslovanstvo. Boris Mlakar (ur.), *Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941–1944*. Ljubljana, 1994, str. 20–23.
- Vodopivec, Peter, Boris Furlan (1894–1957). *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev. Angela Vode in Boris Furlan žrtvi Nagodetovega procesa*. Ljubljana, 2001, str. 89–98.
- Vodopivec, Peter, *Od Poblinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Vodopivec, Peter in Jože Snoj, Pogovor z Leonom Kavčnikom. *Nova revija* 6, 1987, str. 1558–1569.
- Vodušek Starič, Jerca, *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Vodušek Starič, Jerca, »Dosje« *Mačkovšek*. Viri 7. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1994.
- Vodušek Starič, Jerca, Liberalni patriotizem in intransigenca leta 1941. *Prispevki za novejšo zgodovino* (Slovenci in leto 1941) 41, 2001, str. 59–76.
- Žontar, Jože, *Kaznovana podjetnost. Kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc*. Ljubljana: Nova revija, 2005.

Summary

Mateja Jeraj

Retribution against groups and individuals of liberal views after World War II

After World War II, Yugoslav political leaders launched not only reprisals against war criminals, actual collaborators, war profiteers and terrorist group members, but also wanted to disable all those who disagreed with a single-party system.

Retribution against liberal circles in Slovenia took place in two judicial proceedings, namely in the Christmas Trial of December 1945 and the Nagode Trial of summer 1947. The leaders and members of pre-war liberal parties and organisations that had initially wanted to establish links with the Liberation Front but failed to reach agreement due to differences in attitude towards the Yugoslav King, the government in exile, the army of Draža Mihailović and the revolution were convicted at the Christmas Trial. At the Nagode Trial, most of the convicted were free-spirited Slovene intellectuals with liberal views who had supported the national liberation movement to a certain extent but were then left disappointed by the new system and looked for possibilities to engage in opposition activities. The accused were alleged to have been collaborating with the occupying forces, counter partisan military formations and their intelligence services during the WW II or to have been engaged in counter-State operations and espionage for Western countries after the War. Extreme sentences had been imposed, but most of those convicted were released early from prison. Some of them found employment, but some were banned from public life forever.

In the independent Slovenia all persons convicted at the Nagode Trial and all liberals convicted at the Christmas Trial were rehabilitated.